

Apie tautos didybę ir kovas už būvį

Dr. Algirdas Matulevičius

Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto
vyresnysis mokslinis redaktorius

Jei Vydūnas būtų buvęs vokiečių, jis ir šiandien garsėtų, kaip vienas žymiausių Europos humanistų. Bet jis lietuvių nacionalistas, t.y. savo gentainių lietuvininkų ir jų mažos tėvynės Mažosios Lietuvos patriotas. Nacionalistai jį vadino vokiečių nacionalsocialistais, didvalstybės Reicho šovinizistais. Deja, ir šiandien Vokietijoje pasitaiko rytpūsiai, rašančių Tiltzės-Sovietsko rusiškai valdžiai, kad Vydūnas buvęs aršus nacionalistas, vokiečių nedraugas, dėl to nenusipelnęs miesto name, kur ilgai gyveno, memorialinio muziejaus.

Žinome, kad Vilhelmas Stowas iki nacių siautėjimo buvo tolerantiškas, lojalus Vokietijos pilietis, daugiausia dėmesio skyręs lietuvių stiprinimui švietėjiška veikla, aukštai vertinęs vokiečių tautą bei jos kultūrą, propagavęs demokratines idėjas. Reiche stiprėjant tautinių mažumų prievartinei germanizacijai ir plintant nacionalsocializmo ideologijai, neigiančiai apskritai tautinę egzistenciją, Vydūnui teko ginti lietuvių, išaukštinti garbingą aistių baltų praeitį ir parodyti lietuvių kultūros svarą įnašą į Europos tautų civilizaciją, į demokratines vertybes.

Tautinės savivarbos ugdymo tematika jis parašė istoriosofinio pobūdžio knygelę. Tai jo filosofinių koncepcijų tarsi. Didžiausią nacių įtūžį sukėlė kapitalinis istorijos veiklas *Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen* (Tiltz, 1932). Juos siutino ir Vydūno skelbiama tautų taikaus sambūvio nuostata, įspėjimas, kad spartus ginklavimasis, naujaušius išradimų Vokietijoje panaudojimas tobuliausių ginklų gamybai gali sukelti naują pasaulio gaisrą. Kokie pranašiški žodžiai! Tik didis savo tautos patriotas ir drąsus, talentingas mokslininkas tuomet, įsigalint hitlerizmui, galėjo parašyti didlietuvių ir mažlietuvių, pastarųjų koegzistencijos su vokiečiais per keletą šimtmečių istoriją. Genialus mąstytojas kūrė su gilia širdgėla: būdamas kovotojas už lietuvių savo akimis matė tautą sparčiai asimiliuojantį.

Vydūnas šią knygą parašė pačiu laiku. Jis pirmasis (anksčiau už Povilą Pakarklį ir Vincą Vileišį) ėmė kritikuoti nacizmo ideologiją pasidavusių vokiečių tyrėjų Gertrud Heinrich-Mortensen ir Hanso Mortenseno teoriją, esą Prūsų (Mažosios Lietuvos lietuvių nėra autochtonai, o XV a.-XVI a. pr. atsikėlėliai iš Didžiosios Lietuvos, t.y. tokie pat kolonistai kaip ir vokiečiai, tik šie ankstesni — nuo XIII a. Tikrieji krašto šeimininkai, tvirtina Vydūnas, esą prūsai, lietuviai, sūduviai, kuršiai (visi virtę lietuvininkais), o ne atėjūnai užkariautojai kryžiuočiai bei po 1709-1711 m.

didžiojo maro ir bado XVIII a. pirmoje pusėje apsigyvenę vokiečiai kolonistai. Dėl to mažlietuvių kova už savo kultūrinę teisę, už gimtąją kalbą, tautos gyvastį esanti teisėta ir morali. Tiesa, Vydūnas, aiškindamas baltų, arba aistių, etnogenezę, juos visus laikė viena tauta, vienu etnosu, o jų kalbas — tik atskiromis tarmėmis. Tuo norėta pabrėžti baltų etnosą vienu, integralumą, nespėjus jų visų genčių suvienyti į galingą valstybę dėl Vokiečių (Kryžiuočių) ordino agresijos. Karaliaučiaus krašte lietuvininkus vis nuožmiau persekiojant ir žeminant, Vydūnas ėmėsi užduoties faktais įrodyti, kodėl jiems neliko vietos savo tėvynėje. Jis skiria Prūsijos valdžios vykdomą politiką nuo vokiečių šviesuomenės (Hegelio, Kanto, Herderio, Lessingo, Goethes, Schillerio, Hamanno, Wicherto, Sudermanno), ypač evangelikų dvasininkų pastangų apginti lietuvių tautinę mažumą kaip darbščią, dorą, taikią, kurios archaiska kalba vertinga mokslui.

Taciau, vėdūnišku žvilgsniu vertinant, toks vokiečių užkariautojo, kolonizatoriaus įvaizdis yra perdem hiperbolizuotas ir neigiamas. Dėl to Vydūnui vokiečiai — iš prigimties kariautojas ir keliautojas. Savo kalba ir būdu lietuviai išlaikę daugiausia ariškumo, indoeuropietiško, o germanai ir slavai per klajones daugelio šių bruožų neteko. Baltai perdėm idealizuojami: už germanus pranašesni sėslumu, taikingumu, geranoriškumu bei kuklumu, kalbos grožiu ir moralia gyvensena, politika. Prūsijoje geri valstiečių ūkiai buvę ten, kur prūsai ir lietuviai vieni gyvenę. Jie buvo, ypač masinės kolonizacijos pradžioje, pavyzdys vokiečiams valstiečiams ūkio darbuose, buityje, moralėje. Sveitimačiai atsivežę ir daug blogybių, ydų. Vakariniai lietuviai nadruviai su skalviais, sudarę Mažosios Lietuvos branduolį, saugosi, kad kaimuose neįsikurtų vokiečių — tada jie nuskursią. Deja, taip ir atsitiko: priėjau išvados, kad per XVIII a. I pusę didžiąją vokiškąją kolonizaciją Prūsijos valdžia padėjo pagrindus socialinei ekonominei autochtonų nelygybei ir diskriminacijai tautiniu principu, tai įteisinta įstatymais. Ir kaime atsirado asimiliacijos židinių. Ar išliks lietuviškumas? Vydūnas atsako: „Jeigu visi mūsų tautos žmonės tuo rūpintis, tautai vėl bus suteiktas gyvenimas laisvoje tėvynėje“. Ir šiandien mums tai aktualu! Jis iškelia moralės prioritetą. Baltų didvyriškumo, pasiaukojimo ištakų ir ieškoma aukštoje mūsų protėvių moralėje, ypatingo dorovingumo šeimose. Vokiečių riterių tik technika, pilys buvusios galingesnės, baltai stipresni dvasia. Dėl to jų „joks

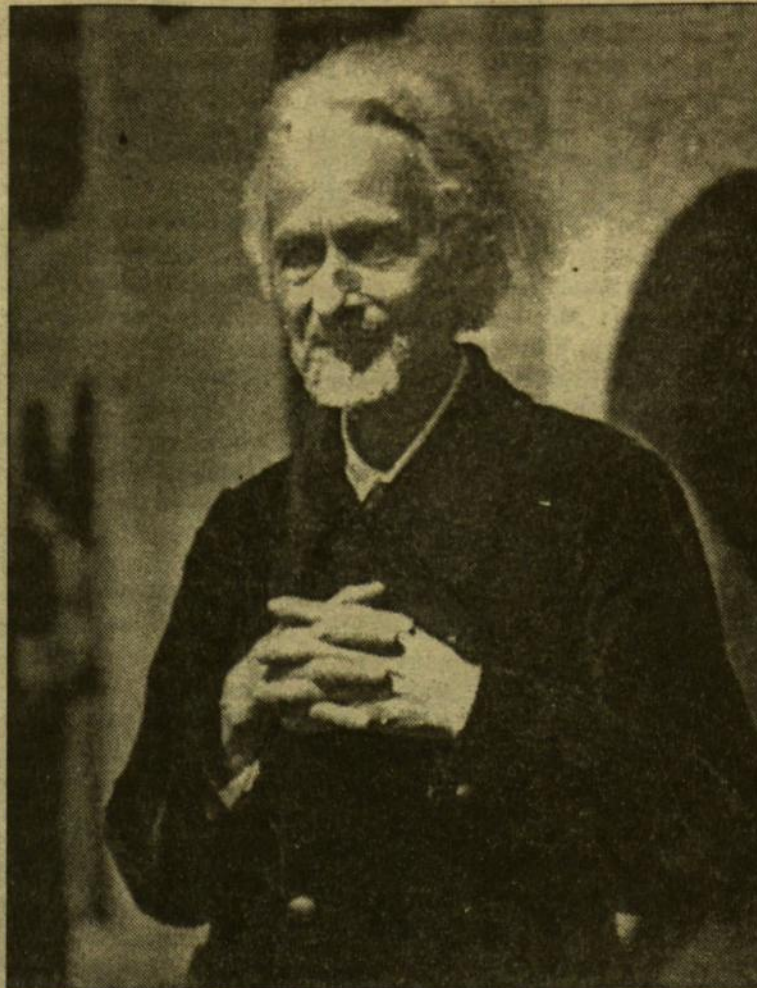
karas, joks pavergimas ilgai nesužalos“. Vokiečių ordino valstybės gerovę kūrė prūsai ir lietuviai. Ir prieina liūdno išvados: „vokiečių ir lietuvių santykiai per 700 metų klostėsi kaip didelė drama.“ Vydūnas išpėja nacizmo ideologus: jei „sąmoninga veikla pažeidžiama kosminė lemtis, tuomet ji pažeidėją sekina iki jo pradžios.“ Dėl to žlugęs ir Vokiečių ordinas, kurio riteriai įkūnijo blogio jėgas. Jei senovėje vykę karai su šukiu „už krikščionybę prieš pagonybę“, nors karas esąs didžiausia priešingybė, tai XX a. — „už kultūrą prieš nekultūrą“, nors karas esąs griežčiausia kultūros priešingybė. Militarinė valstybė išsigimė. Lietuviai atsidūrė žemiausiuose visuomenės sluoksniuose. Tarytum XX a. baltų krikių kraitis Vydūnas pabrėžia kultūros uždavinį ugdyti tautiškumą. Šiam kilniam tikslui turi tarnauti ir technikos pažanga, visuomenės modernizacija, kuomet „kai kurie jau mąsto apie keliones į kosmines tolimas“.

Tautos gyvastis — kalba. Vydūnas matė, kaip žmonės, kalbą svetima kalba, tampa „aistringi išmoktosios kalbos tautybės gynėjai“. Taip elgėsi suvokietėję mažlietuviai, sulenkėję Vilniaus krašto didlietuviai (deja, ir šiandienos Lietuvos valstybėje).

Vydūnas nenagrinėja lietuvių raštijos suklestėjimo, lietuviškų mokyklų, lietuviškos spaudos gausos, kaip tarpusavy bendravo, sutarė kaimiečiai lietuviai su vokiečiais, kaip vyko kultūracijos, t.y. kultūrų supanašėjimo procesas; tapatumo (identiteto) problema. Kodėl Mažoji Lietuva ne tik kultūra, bet ir ekonomika pirmavo prieš Didžiąją.

Vyraujantis neigiamas vokiečių įvaizdis, perlenkimai, objektyvumo stoka paaiškintina tuo, kad XX a. pirmoje pusėje lietuvininkai, jų veikėjai ir pats Mažosios Lietuvos patriarchas buvo persekiojami, niekinami, žeminami.

Vydūnas trumpai apžvelgė ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK), etninės Didžiosios Lietuvos svarbiausius XIII a.-XX a. pr. įvykius, pradedant Mindaugo Lietuvos karalystės sukūrimu ir baigiant valstybingumo atkūrimu 1918 m. vasario 16-ąją. Idealizuojama LDK ir jos valdovai. LDK galia sumenkusi po 1569 m. Liublino unijos su Lenkija, kurią jis traktuoja kaip „labai pradžingą lietuvių“. Suprantama, tokiam plačiame veikale sunku išvengti klaidų, netikslumų, aiškinant Didžiosios Lietuvos įvykius, faktus, nustatant jų priežastingumą bei sąryšį. Juolab, kad Vydūnas nėra istorikas profesionalas, o lietuvių istoriografija dar tik kūrėsi. Monografija užbaigiama viltimi, kad lietuvių ir vokiečių santykiai gerės.

Vydūnas Augsburge (Vokietija), lietuvių rašytojų suvažiavime 1947 m.
Don Sulaičio studijos nuotr.

Tarptautinė paroda „Krikštai mene“

Mažosioje ir vakarinėje Lietuvoje bei Latvijoje kapinaitės buvo statomi šviti antkapiniai paminklai iš lentų arba stulpų. Lietuvių liaudies dainose jie buvo vadinami krikštais, krikšteliais, krikštuziais. Savo kilme jie daug senesni negu krikščionybė. Tai rodo ir skirtingų medžių parinkimas. Vyrų krikštams naudojo ąžuolus, uosius, beržus, moterų — egles, liepas, net drebulės. Krikštus statydavo kapo kojgalėje.

Vilniuje, iš Mažosios Lietuvos kraštų kilusi, dailininkė E. Labutytė sakė, kad krikštų formos, puošyba, proporcijų savitumai, mistiniai pradai žavėjo visų laikų dailininkus — tiek lietuvių, tiek vokiečių, ypač tapytojus iš grupės „Brueke“ (Tiltai). Apie krikštus yra rašęs dr. J. Basanavičius, M. Gimbutienė, J. Gimbutas, o taip pat vokiečių mokslininkas A. Bezenberger.

Lietuvos dailininkų sąjun-

Ši knyga lietuviškai — svarus įnašas ne tik į Mažosios ir Didžiosios Lietuvos, bet ir į visos Prūsijos istoriografiją. Vienas reikšmingiausių ir plačiausių veikalų Mažosios Lietuvos istoriografijoje. Pagal tematikos apimtį, konceptualumą, tautiškumo kriterijus, mentalitetą bei gausybę faktų, duomenų jam lygių neparašyta iki šiol. Vydūnas laisvės, lygiateisiškumo ir tautinės savignyos šauklys. Vydūnizmas — ne tik XX a., bet ir XXI a. epochinis reiškinys.

Pranešimas skaitytas per Vydūno istorijos knygos *Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen* (Tiltz, 1932) lietuviškos laidos *Septyni šimtmečiai vokiečių lietuvių santykių* (Vilnius 2001, leidykla „Vaga“, spausdino AB Spindulys) pristatymą Vilniuje, Rašytojų sąjungoje.

Irena Gelažienė

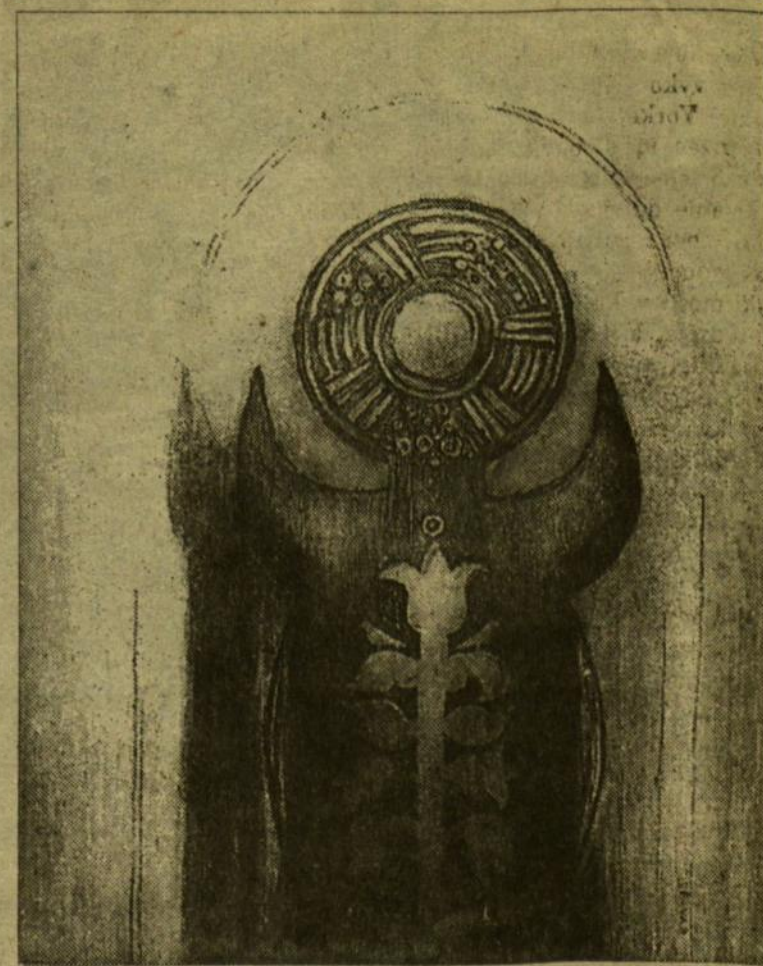
NIRVANA

Rodos, į vieną sunkų nebuvimą
Aš uždariau gyvenimą,
Ir tikrai trupinius ant stalo palikau,
Kad vėlės juoktųsi, sakytų:
— Tai matai, šykšti ta senė,
— Jai tik padangėmis pašlubinėti!
O man, kas man —
Mes padraugauti dar suspėsime!
Dabar aš išeinu į mėlynuosius plotus
Ir tamsų vyną gert sau leidžiu.
Į absoliučią tylą išeinu —
Sustoja laikas,
Man nieko prisiminti nevalia,
Esu tikrai visatos dalelytė —
Toks didelis ir mažas
Gyvenimo mirasas.

Esu aš tarp mirties ir vėl gyvenimo
Padėtas taškas.
Jaučiu aš erdvę begalinę,
Kurioj esu sustojęs ratas,
Ir poilsui padėjus ant jos galvą
Grimztu palaimintu Nirvanon...

KAIP DAINA BE ŽODŽIŲ

Supiesi, kaip daina be žodžių,
Kaip vėjas šakose,
Leinutė smilga ten prie kelio
Gimtinės mano laukuose.
O aš ten liepos žieduose tikrai bitelė,
Rasos lašelis ankštų rytą,
Supuosi, tėviške, aš tavo grožį,
Nes tu esi daina be žodžių,
Kurį išsinešiau, kaip kraitį,
Vienintelį, nesunaikintą.

Eva Labutytė. „Krikštai — baltų ženklai“. Ofortas, akvarinta.

A. A. Naujokaitis

Eva Labutytė. „Krikštai — baltų ženklai“. Ofortas, akvarinta.

Ji puoselėjo lietuvių liaudies meno tradicijas ir grožį

Prieš dešimtį metų Anastazijos Tamošaitienės staklės nutilo. Kelis mėnesius po savo kilimų parodos Čikagoje (Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje), tik spėjus užbaigti savo paskutinių gobelenų audimą, 1991 m. rugpjūčio 28 dieną, eidama 81 metus, Tamošaitienė nustojo dirbti. Rami, nepretencinga, kukli, paprasta, giliai profesiniai ir asmeniškai pasitikinti savo pasiekimais, Anastazija Tamošaitienė buvo nuostabi moteris ir dailininkė.

Visi, kurie ją pažinojo, stebėjosi jos energija ir linksmybomis. Kitiems poilsiaujant, Tamošaitienė krovė kultūrinį lobį: audė, rašė, organizavo, tapė, mokytojavo ir puoselėjo plačiai visuomenėje lietuvių liaudies meno grožį bei tradicijas. Kartu su savo vyru Antanu glaudžiai kartu dirbo, kūrė savuosius menus, ruošė parodas, leido knygas. Jų namai prigludę svečiais ir su-

važiavimais, buvo paspirtis neeilinei veiklai. Bet kuris lankytojas, rasdamas pas juos prieglobstį, žavėdavosi ta aplinka ir po daug metų prisimena tą ypatingą atmosferą, gali išsiaukti to viešėjimo jausmus ir atodūsi. Iš savo lizdo Tamošaitienė paleido nesuskaičiuojamai daug paukščių, kurie jų kūrybos sparnais išskrido pasaulio vėjais.

Anastazija Mažeikaitė gimė 1910 m. Vainute, vyriausia iš Mažeikių gausios šeimos, kurioje užaugo aštuoni vaikai. Žemaitijos vaikystės vaizdai — kopyltulpiai, sodiečių darbai, gamtos pajutimas išliko gyvas jos atmintyje ir buvo kūrybos šaltinis. Studijavo Moterų dailės mokykloje, kur Antanas Tamošaitis buvo jos mokytojas. Tamošaitis, kuris 1926 metais jaunois nepriklausomos Lietuvos tautiškumo atgavinimui pradėjo rinkti XIX a. tautodailę, lankydams kai-

mus M. K. Čiurlionio galerijai ir vėliau Žemės ūkio akademijos tarnyboje, verbavo liaudies meno atstatymą. Anastazija 1932 m. atėjo instruktoriatu Žemės ūkio akademijai ir jau 1935 m. pasirodė jaunosios Tamošaitienės pirmoji knyga *Mezgimas*. Iki 1939 m. ji parašė daugybę straipsnių ir knygų apie rankdarbius, lietuvių moterų tautinius drabužius. Dalyvavo pirmoje grupinėje parodoje 1935 m. Kaune. Tapus „Marginių“ kooperatyvo vedėja Vilniuje 1939–1940, ir po to Kaune Taikomosios dailės instituto audinių skyriaus instruktore (1940–1942), Tamošaitienė kartu su savo vyru studijavo senovės sodiečių drabužius, stengėsi atmesti svetimas įtakas medžiagoje, raštuose ir spalvose. Jie kartu siūlė moderninti senąją dailę, pritaikant naujoms gyvenimo sąlygoms, pateikiant menininkams naujus irankius ir žaliavas, pagyventi rinką dirbiniais.

Jie tyrė liaudies meno simboliką, reikšmę ir etnografinius vietovių bruožus. Gavus stipendiją tekstilės studijoms Švedijoje, imliai Tamošaitienė įvyko perversmas jos pačios kūryboje. Įsigilinus į „rya“ kilimų kontekstą ir evoliuciją, Tamošaitienė suprato, kaip tuolaikinė dailė įkvepiama liaudies meno tradicijų. Gobelenai, nebūdingi lietuvių kultūrai, nėra lietuviškos tekstilės žanras kaip kitose Europos šalyse, kur viduramžiais dekoratyviniai kilimai puošdavo ir šildydavo pastatų sienas. Tad Tamošaitienė, grįžus iš Švedijos, įsteigė naują žanrą lietuvių mene — tapiserijų audimą. Pradėjo kurti ir kitus mokyti austi ornamentinius kilimus, kurie vaizdavo liaudies pasakas. Jos audiniai reprezentavo Lietuvą tarptautinėse parodose ir laimėjo aukso premijas 1937 m. Paryžiuje, 1938 m. Berlyne, 1939 m. New Yorke.

Pajutę, kad pavojus gresia, 1944 m. pradžioje Antanas Tamošaitis pradėjo pakuoti savo archyvą: senovės audinių rinkinius, meno knygas ir savo tyrinėjimų užrašus. Anastazija, būdama 34 metų, išvyko į Salzbургą tęsti savo audimo studijų. Sodiečių gyvenime mergaičių jaunystės darbas buvo ruošti ateičiai — krauti kraitį su namų apyvokos reikmenimis. Jos gamindavo ir rinkdavo praktiškus vartojamus audinius, kartu ir simbolinius, apeiginius bei de-

koratyvinius audinius. Taip ir Tamošaitienė savo nežinomajai ateičiai krovė savo skryniąs. Prieš išvykdamas iš Lietuvos, Antanas spėjo išsiųsti visas savo dėzes Anastazijai, kuri su jaučių vežimu tempė tas dėzes į Austrijos kalnus, išsaugodama tą turtą.

Karui pasibaigus, V. K. Jonynas juos kvietė į Freiburg, Vokietijos prancūzų zoną, kur jis 1946 m. buvo įsteigęs Ecole Des Arts et Metiers dailės mokyklą. Tamošaitienė tapo audimo skyriaus vadove ir Vokietijoje 1948 m. išleido savo pirmą monografiją. Gavus leidimą emigruoti į Kanadą 1948 m., tųjį Montrealyje, YMCA International Branch globojama, įsteigė audimo studiją, kur vyras Antanas ir jauniausia sesuo Aldona talkininkavo. Ten jie audė tautinius drabužius naujakurių šokių grupėms ir pradėjo dalyvauti kultūrinėje veikloje. O po 1950 m. išikūrimo savo nepaprastoj sodyboje netoli Kingstono, Ontario Tukstančių Salų miškuose, prasidėjo beveik kasmetinės parodos ir dažni Tamošaitienės straipsniai lietuvių spaudai tautinių rankdarbių istorijos bei dailės klausimais.

Jonas Aistis, rašęs *Drauge* 1970 m. birželio 6 d., aiškino: „Čia jie seka liaudies meno tradiciją. Jų mintis, kad menas neturi atitrūkti nuo gyvenimo, neturi be laiko atrankos eiti į muziejus, o priešingai likti prie žmogaus, dabinti ir džiuginti jo netarpišką aplinką; kelti skonių ir auklėti meno pasiilgimą... Jie gyvena atsiskyrėliškai ir skruzdžių darbštumu kuria... pasiliko ištikimi savo pašaukimui ir sukrėdė didelių meno lobius. Prisipažinsiu, kad mane stebina jų darbštumas, jų pasišventimas, jų ištvermė“. Tamošaitienė tuo laiku dar buvo likę 20 metų prasmingiausio darbo.

Tamošaitienės veiklos sąrašai yra stebinantys, nuostabiai gausūs. Tamošaitių leidiniai ir parodos, su Kanados valdžios parama, garsino lietuvių meną didžiojo pasaulio dailės veikloje ir subūrė ilgą sąrašą bendradarbių bei rėmėjų. Jie buvo kultūriniai ambasadoriai — jų parodų leidiniai, pateikdami aktualias žinias apie Lietuvą ir jos tautodailę, buvo svarbios švietimo priemonės. Reikšmingiausi pasiekimai tikriausiai yra trys knygos: *Lithuanian National Costume* (1979), *Lithuanian Easter Eggs* (1982), *Lithuanian Sashes* (1983) ir monografija *Anastazija Tamošaitienė* (1988). Paprastam žmogui, viena tokia knyga būtų gyvenimo viršūnė. O jiems tokios keturios, šalia dar jos tūkstančiai tautinių drabužių komplektų ir audimo meno pavyzdžių, kurie reikalavo nesuskaičiuojamų susikaupimo valandų. Bet jie — neeiliniai žmonės.

Šie trys mokslieki leidiniai, kruopštaus darbo rezultatai, yra rimtos studijos, pagrįstos tiesiogine, praktiška patirtimi. Išleisti anglų kalba, kad ne liktų lietuvių pasiekimai parapijietiškai, šie leidiniai savo bendru menišku apipavidalinimu sudaro svarbų vienetą. Svetimtaučiams ir lietuvių emigrantų ateities kartoms paaiškina Lietuvos ypatingas vertybes ir menus. Rūpestingai paruoštos knygos: turinių tvarka, iliustracijos, šaltiniai, pasakojimai apie kaimiečių gyvenimo būdą, trankių nuotraukos ir paaiškinimai, žemėlapiai, bibliografijos ir raštų piešiniai sudaro perteklių tautodailės istorijai.

Jie suprato ir naujų technologijų svarbą: ėmė vartoti vaizdajuostes kaip dokumentacijos ir švietimo priemones. Jų gyvenimas buvo atpasakotas Ramūnos McDonald dokumentiniame spalvotame filme „Spirits of an Amber Past“, kuris 1981 m. rodytas per Kanados televiziją ir dar BBC Anglijoje, sutinkant Tamošaitienės išauštą Vilniaus krašto tautinį drabužį, kuris lietuvių vardu buvo padovanotas princesei Dianai vestuvių proga.

Tamošaitienė sėmėsi įkvėpimo savo ramioj aplinkoj. Ji turėjo laiko klausyti gamtos — upės, paukščių, vabalų, vėjo šlamėjimo — ir pastebėti samanas, šakas, debesis. Ji rinko augmeniją — žiedlapius ir žieves — savo siūlų spalvoms. Ji ir kilimus mėgo lauke rišti, išsitraukus savo stačias stakles į orą, dirbti saulės šviesoje. Ji kūrė tautinius drabužius, ne kopijuodama liaudies pavyzdžių, bet savaip dailiai interpretuodama spalvų ir raštų derinius.

Savo akvarelėse, aliejaus tapyboje, guašais ir litografijoj aiškino: „Mano gilus ir jautrus gamtos supratimas yra kūrybinė forma, pareikšta drobėse, popieriaus lakštuose ar kilimuose... Tapydama paveikslus, neieškau tiesioginio santykio su gamta, taigi jos nekopijuju, bet gamtos nuotaikos mane žavi ir užburia... Vakaro prieblandoje matau paslaptį, gausius vaizdus, o aušros pršvaisėse — giedrejančių spalvų žvilgsnį... Mano tapybos dailės ir kilimų menas turi vientisumą. Kilimams austi parengiu eskyzus. Piešdama kilimams kompozicijas, remiuosi savo tapybos darbų braižu. Gobelenus audžiu tais pat brūkšniais, kaip tapydama paveikslus. („Mano pasisakymai apie savo dailę“, V. Matrangai, be datos).

Liaudies menas buvo jai pagrindas. „Kultūvuojant lietuvių liaudies meną, gimsta mano tapybos darbuose ir moderniojo meno principai. Lietuvių liaudies dailėje aš visada ir visur įžiūriu modernizmo pradus“. (Mikas Šileikis, „A. Tamošaitienės parodai artinantis.“ *Naujienos* 1961.XI.16). Po pirmo tarpsnio reprezentaciniam mene jos gobelenai virto paveikslais, kurie atmetė tradicinių rėmų statiskumą ir igijo dinamišką, išraiškingą spalvų harmoniją. Ji drąsiai ieškojo naujos išraiškos visose technikos. Jos kūryba pasirodė žymiose Kanados, JAV ir kitų kraštų muziejų kolekcijose, o jos kilimai įtraukti į svarbias gobelenų istorijos knygas.

Ta energinga menininkų pora, atsiskyrėliškai gyvenusi gamtoj, kurios judrumas budavo prilygintas skruzdžių ar voveraičių darbštumui, atsisveikino 1991 metais. Anastazija spėjo matyti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, bet tuo metu nežinojo, kad lemtis sugrąžins jų kūrybos ir archyvinį lobį į Lietuvą. Jų Šv. Lauryno upės miško sodyba teko kitiems savininkams; Anastazijos gyvenimo draugas Antanas, jau sutikęs 95-tuosius metus, persikėlė į Vilnių 2000 metais. Jis vėl tapo jų darbų sargu, užsiėmęs muziejaus įkūrimu Vilniuje Dominikonų gatvėje 15/1. Kaip šimtarštė juosta, jų bendras gyvenimas suderino jų šimtų darbų siūlus į juostą, kurios vientisume žavi per 60 metų nubraižytas spalvingas ir tikslus kelias.

Anastazijos Tamošaitienės pastangomis 1977 m. įsteigė Lietuvių tautodailės institutą, kurio nariai, skatinami

Dailininkė Anastazija Tamošaitienė. Vytauto Maželio nuotrauka.

Anastazijos sesers Aldonos Veselkienės, Toronte, Čikagoje, Philadelphiaj, New Yorke ir Bostone, tęsia kūrybos, dokumentacijos ir švietimo misiją. Už kelių savačių institutas paminės savo iniciatorės mirties dešimtmetį. Jos pasišventimas subrandino daugelį tautodailininkų, kurių veikla bus atskleista *Lietuvių tautodailės išvystoje* knygoje. Instituto metinis narių suvažia-

vimas ir paminėjimas įvyks rugp. 25 d. Anapilyje, Mississauga, Ontario, ir ten pat Kanados Lietuvių muziejuje archyve rengiama Anastazijos Tamošaitienės meno darbų paroda, kuriai eksponatai paskolinti iš privačių kolekcijų. Paroda vyks iki spalio 14 d. Sekmadienį rugpj. 26 d. bus aukojamos šv. Mišios už Anastazijos Tamošaitienės vėlę.

Viktorija Matranga

Poetas Czeslaw Milosz — Vilniaus garbės pilietis

Nobelio premijos laureatui poetui Czeslaw Milosz, šiemet švenčiančiam 90-ties metų jubiliejų, suteiktas Vilniaus miesto garbės piliečio vardas. Šį sprendimą trečią dieną, liepos 25 dieną, patvirtino Vilniaus miesto taryba.

Sostinės garbės piliečio vardas suteikiamas už ypatingus nuopelnus Lietuvai ir Vilniaus miestui. Garbės piliečiui teikiama Vilniaus miesto garbės piliečio medalis ir liudijimas, jis įregistruojamas sostinės garbės piliečių knygoje.

Iš Lietuvos kilusio Nobelio premijos laureato Č. Milošo jubiliejus pasaulyje šįmet pažymėtas gausybe renginių. Šia proga pasirodžiusiose spaudos publikacijose daug kalbama apie Lietuvos įtaką Č. Milošo gyvenimui ir kūrybai, tai nuolat pabrėžia ir pats poetas. Straipsniai iliustruojami daugiausia Lietuvos vaizdais ar nuotraukomis iš jo apsilankymų Vilniuje, Šateiniuose.

Pasak lenkų laikraščio *Życie*, būtent Šateiniai, paskui Vilnius ir visa Lietuvos žemė tapo nuolatiniais Č. Milošo kūrybos motyvais. Tai atsispindi jo poezijos rinkiniuose

Išlikimas, Ant upės kranto, knygoje Gimtoji Europa, Isos slėnis. Knygoje Ulro žemėje — irgi prisiminimai: Vilniaus kraštovaizdžiai ir ten gyvenę Č. Milošui artimi žmonės, Vilniaus „Żagary“ grupės kolegos poetai, su kuriais jis diskutuodavo Bazilijonų vienuolyno rūmuose.

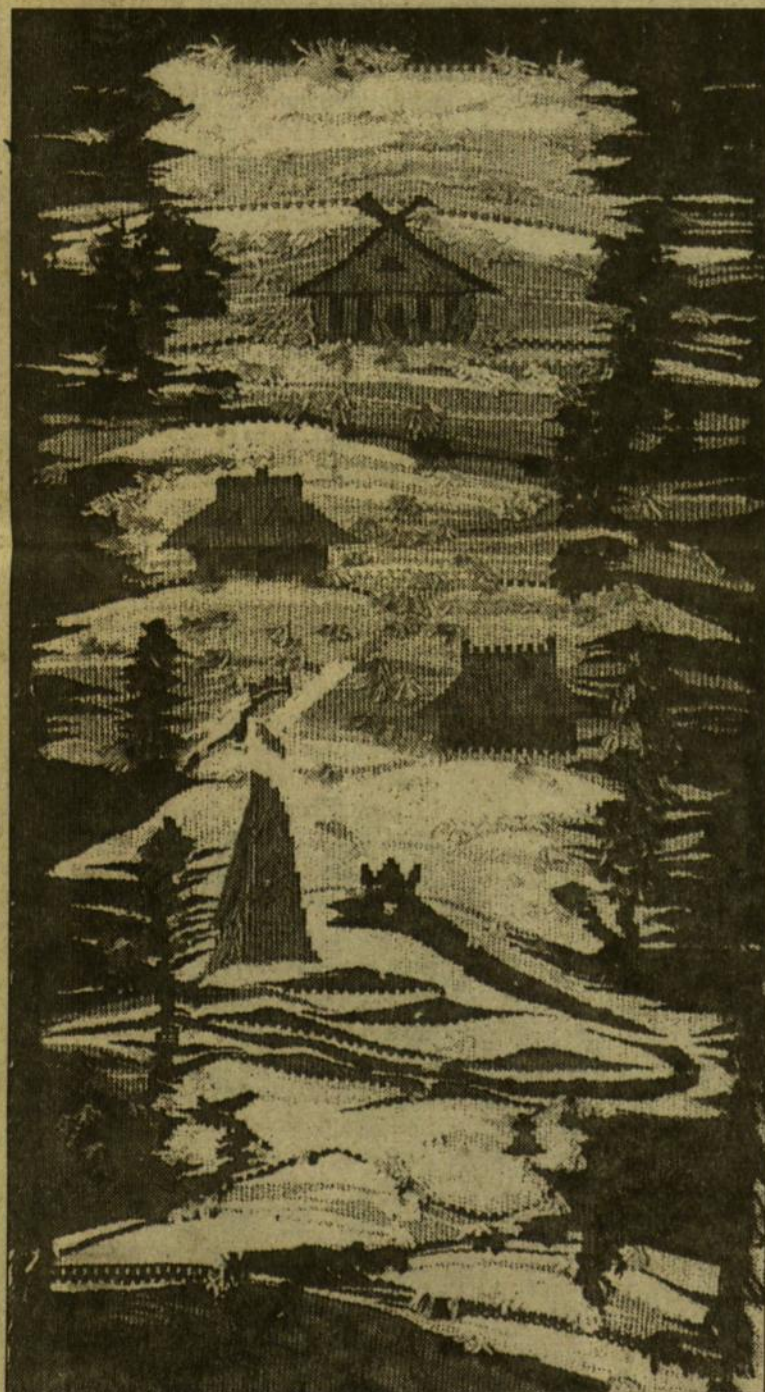
Poetas debiutavo leidinyje *Alma Mater Vilnensis*, kuriame 1930 metais paskelbė pirmuosius eilėraščius. Poeto manymu, „jaunystė tokiam mieste — tai Dievo dovana visam gyvenimui, nors jame gyvendamas jaunas žmogus nesuvokia, koks Vilnius nepaprastas. Suvokimas ateina vėliau, metams bėgant“.

Iki šiol Vilniaus miesto garbės piliečiais yra tapę Islandijos užsienio reikalų ministras Johan Boldvin Hani-balsen (1996 m.), JAV prezidentas Ronald Reagan (1996 m.), dirigentas Mstislavas Rostropovičius (2000 m.), monsinjoras Kazimieras Vasi-lauskas (2000 m.), JAV Atstovų rūmų pirmininkas J. Denis Hastert (2001 m.).

(Elta)

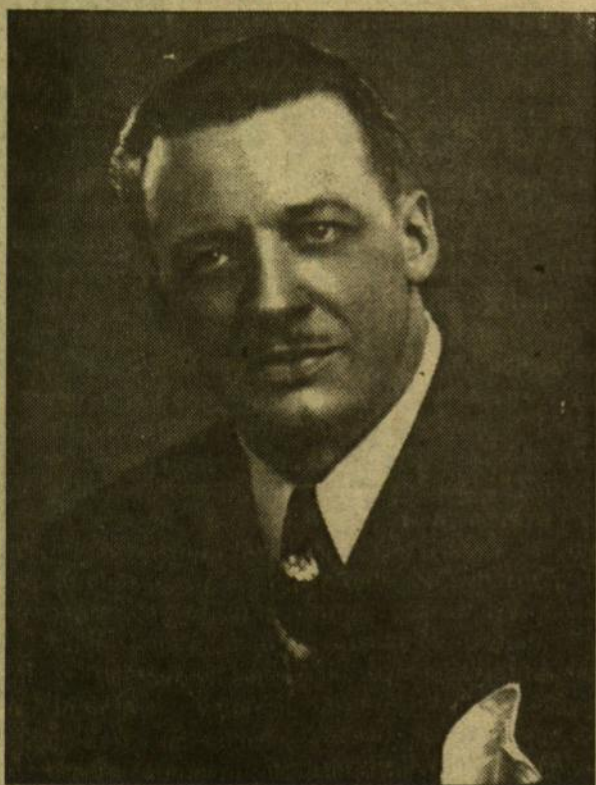
Lietuvos prez. Valdas Adamkus (kairėje) ir Nobelio premijos laureatas poetas Czeslaw Milosz (Ceslovas Milošas) Vilniuje 1999 m. Kęstučio Vanago (Elta) nuotr.

Anastazijos Tamošaitienės gobelenas „Eglės žalčių karalienės“ pasakos motyvais Manitoba muziejuje Winnipeg, Canada.

Dailininkai Antanas ir Anastazija Tamošaitiai savo sodyboje Kingston, Ont., Kanadoje, 1990 metais. Jono Urbono nuotrauka.

Muz. Kazys Steponavičius.

Muz. Kazį Steponavičių prisiminus

Šių metų liepos 30 d. — muziko Kazio Steponavičiaus Stephens mirties 25 metų sukaktis. Vartant laikraščių iškarpas, žiūrint, nuotraukose ir šauniais kostiumais apsidėmusių žmonių veidus, atrodo, kad taip neseniai skambėjo žavingos operėčių melodijos, džiaugėsi ir kėlė ovacijas gausi publika, kuri kasmet laukė naujo veikalo, išblaškiančio kasdieninius rūpesčius ir bent keletai valandų nukeliantį ir žavingą, pasakišką pasaulį. Tačiau daugelis tų veidų šypsosi tik nuotraukose, nes jų jau nėra gyvųjų tarpe. Ir sunku tikėti, jog jau užaugo visa karta, kuri nei Kazio Steponavičiaus, nei jo vadovauto „Pirmyn“ lietuvių choro neregėjo, negirdėjo. O kaip reikalingas jis būtų šioms dienomis, ypač dabar atvykstantiems čia apsigyventi tautiečiams iš Lietuvos, trečiajai bangai, nes K. Steponavičius turėjo ne vien išsilavinusio muziko talentą, bet taip pat ir ypatingą charakterio savybę, sugebėdamas pritraukti, derinti ir jungti bendram tikslui įvairius žmones.

Jaunystę praleidęs Brockton, Massachusetts ir pradėjęs muzikos studijas New England Conservatory of Music, persikėlė gyventi į Čikagą. Čia, baigęs Lewis universitetą ir American Conservatory of Music, daugelį metų dėstė toje pačioje konservatorijoje smulką, teoriją ir dirigavimą, mokė privačius smuiko mokinius. Tačiau jo širdis ir visas laisvalaikis priklausė darbui, lavinant lietuvių choras, ruošiant koncertus, statant muzikinius veikalus. Buvo keleto metų laikotarpis, kuomet jis neturėjo nė vieno laisvo vakaro, nes mokė lietuvių choras Čikagoje, Cicero, Kenosha ir kroatų bei serbų choras Čikagos apylinkėse. 1929 m. pradėjęs dirbti su seniausiu Amerikoje lietuvių choru „Pirmyn“, su trumpom pertraukom jam vadovavo iki mirties.

K. Steponavičiaus vadovaujami lietuvių chorai dalyvavo 1934 m. Čikagoje vykusioje pasaulinėje parodoje, Lietuvių dienoje, kurioje jis dirigavo jungtiniam simfoniniam orkestrui ir chorui.

Šiais laikais, galint per keletą valandų nusikristi iš vieno žemyno į kitą už palyginti mažą kainą, sunku įsivaizduoti, koks milžiniškas buvo darbas 1938 m. sutelkti lešas ir nugalėti visas kitas problemas, kad jauni Amerikos lie-

tuviukai, perplaukę Atlantą, galėtų pamatyti savo tėvų gimtąjį kraštą. Koncertuodami net 21 kartą, su džiaugsmu giedodami „Lietuviais esame mes gimę“. Sutelktos nemažos sumos buvo paaugotos Lietuvos ginklų fondui. Už šį žygį ir vadovavimą „Pirmyn“ chorui muz. Steponavičius buvo apdovanotas Gedimino ordinu.

Tais laikais *Chicago Tribune* laikraštis ruošdavo muzikos festivalius dar ir dabar esančiame Soldier's Field stadione. 1941 m., K. Steponavičiaus vadovaujamas, „Pirmyn“ choras laimėjo pirmą vietą mišrių chorų A grupėje. Publikai rodant ypatingą susidomėjimą muzikiniams veikalams, K. Steponavičius pradėjo statyti, pradžioje lengvesnius lietuviškus veikalus, o vėliau pasaulinio garso operetes ir operas, kurių pastatė daugiau kaip 40 (kai kurias keletą kartų) įvairiuose JAV ir Kanados miestuose — tarp jų „Linksmąją našlę“, „Čigonų baroną“, „Meilės eliksyrą“, „Parduotąją nuotaką“, „Kornevilio varpus“, „Meilės dainą“, „Grafa Liuksemburgą“, „Cavalleria Rusticana“ ir kt. „Opera „Carmen“ buvo pastatyta Goodman teatre, Čikagos miesto centre, dalyvaujant prezidentui Antanui Smetonai.

Po Antrojo pasaulinio karo daugelis iš Lietuvos pasitraukusių, atvykę į JAV, mažai jungėsi į esamas lietuviškas organizacijas, bet pradėjo steigti naujas, tarp jų ir chorus. Čia Kazys Steponavičius parodė tą ypatingą sugebėjimą patraukti ir suderinti įvairaus amžiaus, išsilavinimo bei įsitikinimų asmenis, nes jo vadovaujamas „Pirmyn“ choras ne silpnėjo, o sustiprėjo. Į chorą stėjo nemažas būrys balsingų naujų ateivių, taigi senosios ir naujosios emigracijos choristų gretose išsivystė draugystės, ne viena pora sukūrė šeimą ir kai kurių vaikai, K. Steponavičiaus kvesti statistais „Pirmyn“ veikaluose, chore užaugo ir vėliau tapo jo nariais. „Pirmyn“ choras dalyvavo JAV ir Kanados lietuvių dainų šventėse ir PLB seimo metu New Yorko Carnegie Hall koncerte, diriguojant Kaziui Steponavičiui, statė žvijas operetes kurių po 2-3 pastatymus kas pavasarį stebėjo įvairių lietuvių išėvijų bei kartų pilna Marija aukštesniosios mokyklos auditorija.

Nors tuo metu sunkiai pagydomos stemplės vėžio ligos ir

Žvilgsnis į New York City operą

Lincoln Centre, New Yorke, vienas šalia kito yra du operos teatrai; į pasaulinio garso aukštumas iškilusi Metropolitan („Met“) opera ir žinoma New York City opera („NYC opera“). Tie du operos teatrai, vienas nuo kito nutolę vos per porą dešimčių metrų, tarp savęs nekonkuruoja, o glaudžiai bendradarbiauja. Neretai pasitaiko, jog tas pats dainininkas kai kuriuose operų pastatymuose dainuoja ir MET, ir NY City operoje.

Be abejo, veltui būtų aukojamas laikas, jei kas nors sakytų, kad tarp tų dviejų operų nėra skirtumo — jis yra. „MET“ savo vardu yra išgarsėjusi visame pasaulyje, kai tuo tarpu NYC operos vardas daugiau žinomas tik New Yorko miesto ir jo gretimų apylinkių operų mėgėjams. Tad šį kartą iš artiau ir pažvelkime į New York City operą.

NYC operoje reiškiasi jauni, daugiausia Amerikos muzikos mokyklose išsimokslinę, puikiais balsais apdovanoti, dainininkai. Joje dainavo nemažai dainininkų, iškopusių į pasaulines aukštumas, pvz., garsusis tenoras Placido Domingo, mezzosopranas Beverly Sills (ji ilgus metus yra buvusi NYC operos muzikos direktorė), tenoras Richard Tucker ir kiti.

NYC opera, šalia populiarių operų, daug dėmesio skiria ankstyvesnių kompozitorių (Monteverdi, Handel) ir šiuolaikinių (Sousa, Drattell) operoms. Jas stato ir turi gerą pasisekimą.

Per muzikinį metų sezoną NYC opera veikia keturis mėnesius. Rudenį (2001), nuo rugsėjo 14 iki lapkričio 18 d. ir pavasarį (2002), nuo kovo 1 iki balandžio 28 d.

Ateinančio rudens sezono bus statoma: Mozart — „The Magic Flute“ (10 k.), Wagner — „Flying Dutchman“ (5 k.), Gilbert and Sullivan — „The Mikado“ (11 k.), Bellini — „The Capulets and the Montagues“ (7 k.), Verdi — „Macbeth“ (7 k.), Puccini — „La Bohème“ (9 k.), Monteverdi — „The Return of Ulysses“ (5 k.), Puccini — „Turandot“ (6 k.) ir Drattell — „Lilith“ (3 k.).

Atėjus 2002 metų pavasariui, bus džiaugiamasi šių operų pastatymais: Gershwin — „Porgy and Bess“ (14 k.), Mo-

zart — „Don Giovanni“ (10 k.), Bizet — „Carmen“ (10 k.), Puccini — „Tosca“ (9 k.), Handel — „Agrippina“ (6 k.) ir Sousa — „The Glass Blowers“ (6 k.).

Iš viso per abu sezonus bus parodyta 14 skirtingų operų 99 pastatymai.

2000-2001 metų operos sezono dainavo: 38 sopranai, 21 mezzosopranas, 28 tenorai, 5 „counter“ tenorai, 39 bosai ir baritonai. Dirigavo — 15 dirigentų. Chore dainuoja 31 choristas.

NYC operos pastatymai metų bėgyje 2-3 kartus būna matomi televizijoje per PBS kanalą.

New York State teatro rūmai, kuriuose vyksta NYC operos spektakliai, statyti 1964 m. Teatre yra penki balkonai („Rings“). Jame telpa 2,737 žiūrovai. Didžiulėje scenoje sukama platforma, igalinti pastatyti gan komplikotus scenų įrengimus.

Studijos apie dail. P. Domšaitį autorė, menotyrininkė Elza Verloren van Tehemaat-Klump iš Pietų Afrikos Respublikos ir Lietuvių fondo atstovė dr. Gediminas Balukas iš Čikagos Klaipėdos paveikslų galerijoje liepos 25 d. atidarytoje dail. P. Domšaitio kūrinių parodoje. Juozo Baltiejaus (Elta) nuotrauka.

Dail. P. Domšaitio kūryba jau Klaipėdoje

Klaipėdos paveikslų galerijoje, neogotikos stiliaus name, liepos 25 d. atidaryta europinio masto dailininko Prano Domšaitio galerija ir kultūros centras.

Pasak Lietuvos dailės muziejaus tarybos sekretoriaus Vytauto Balčiūno, 1999-2001 metais Lietuvių fondas (JAV) perdavė Lietuvos dailės muziejui 528 P. Domšaitio kūrinius — visą jo kūrybinį palikimą. Muziejininkų teigimu, tai išskirtinės vertės meno kolekcijos dovanojimo faktas po dailės mecenato Mykolo Žilinsko Lietuvai dovanotų rinkinių. Vokietijoje, Austrijoje bei Pietų Afrikoje sukurtą P. Domšaitio darbų kolekcijai įsigyti ir persiųsti į Lietuvą Lietuvių fondas skyrė per vieną milijoną litų.

Dail. Pranas Domšaitis — autorportretas.

George Gershwin „Porgy and Bess“. Porgy — Alvy Powell, Bess — Marquita Lister.

Teatro vidus puikiai išpuoštas. Kabo didžiuliai šviestuvai, o „foje“ stovi žymių skulptorių (Lipchitz, Nadelman, Johns, Botecou) sukurtos skulptūros.

Kitu laiku, operos sezoną užbaigus, NYC teatre vyksta NYC baleto pastatymai.

P. Palys

Šv. Kristupo vasaros festivalis

Nuo liepos 1 iki rugpjūčio 29 dienos Vilniuje vyko tradicinis, jau septintasis šv. Kristupo vasaros festivalis. Štai ką apie šį renginį kalbėjo jo įkvėpėjas ir meno vadovas, Šv. Kristoforo kamerinio orkestro vadovas prof. Donatas Katkus:

— Žalias Vilnius, giedančiais paukščiais dabinamasis, vėl skelbia savo didžiąją vasaros šventę — šv. Kristupo vasaros festivalį. Liepa ir rugpjūtis pirmą kartą per septynerius metus buvo iki kraštų užpildyti koncertų ir spektaklių. Jei per visus metus sunkiai trisdam, vilniečiai ne visada galėjo rasti laiko muzikai, gal ir kainų buvo dažnai išgąsdinti — vasaros atostogų metu galės patirti visus menų džiaugsmus. Tradiciniai nemokami koncertai šv. Kazimiero bažnyčioje, Bernardinų muzikinės pavarės, koncertai nuostabiuose Vilniaus kiemuose, solistai ir orkestrai, chorai ir dainininkai. Kaip visuomet, šv. Kristupo festivalis — tai galimybė sužibėti puikiems lietuvių atlikėjams, Vilniaus svečiams, vis labiau iš viso pasaulio plūstantiems į mūsų sostinę, ir lietuviškos kultūros paradas. Tačiau svarbiausia festivalyje — ne žvaigždžių blizgesys, bet muzika, kuri šiaip jau rečiau sutinkama arba mieliai iš naujo aplankoma. Ramus vasaros metas ramiam ir neskubiam mėgavimuisi šedevrais...

Tarytum antrindamas šioms žodžiams, Vilniaus meras Artūras Zuokas teigė, kad „per 7

metus festivalis taip suleido šaknis į mūsų miesto kultūrinę dirvą, kad be to medžio Vilnius jau nebeįsivaizduojamas“.

Vargu ar ką begalėtų pridurti prie šių pagarbos šventei žodžių, nebent šiek tiek statistikos ir paraginimą, kad atvykusieji į Lietuvą rugpjūčio mėnesį nusiteiktų pasidomėti vieno kito festivalio koncerto. Pavyzdžiui, Vokietijoje esama žmonių, specialiai kasmet atvykstančių į šį Muzikos festivalį. Atvykus apie renginį galima viską sužinoti festivalio biure Šv. Ignato g. 6 arba telefonu 60-82-51. Bilietai nebrangūs — po 5, 10, 20 litų. Taip norima pamaloninti kultūrai palankią, sunkiai materialiai besiverčiančią vyresniąją Lietuvos inteligentiją.

Liepos 4 Bernardinų Bažnyčioje griežė Lietuvos kamerinio orkestro styginių kvartetas, liepos 11 d. — Kauno styginių kvartetas. Vėliau čia gros kiti svečių bei lietuvių muzikiniai kolektyvai. Atvyks muzikantai iš Suomijos, Vokietijos, Danijos, Olandijos, Izraelio. Rugpjūčio 3 d. grojo Vokietijoje gyvenantis lietuvių smuikininkas Martynas Švėgžda von Bekker, rugpjūčio 16 d. gros garsus vengrų Bartoko kvartetas, rugpjūčio 22 d. — tarptautinis ansamblis „Franciscus“. Dalyvaus Lietuvos chorai. Sekmadieniais šv. Kazimiero bažnyčioje vyks nemokamos vargonų muzikos popietės (15 val.).

Jadvyga Godunavičienė

Šv. Kristoforo orkestras.

Gyvendamas Berlyne, P. Domšaitis domėjosi ir gimtojo pamario kraštu, 1914-1918 m. atvažiuodavo į Nidą, kur vasaromis rinkdavosi ekspresionistų dailininkų kolonijos dalyviai.

1949 m. P. Domšaitis su

žmona persikėlė į Pietų Afrikos Respubliką, gyveno Capetown mieste, savo kūryboje siejo Europos ir Afrikos meno įtakas. P. Domšaitis mirė 1965 m., palaidotas Pietų Afrikos Respublikoje.

(Elta)

Santaros-Šviesos konferencijos dalyviai ir prelegentai. Iš kairės: LR prezidento patarėjas Darius Kuolys, Laisvosios rinkos instituto direktorė Elena Leontjeva, literatūros tyrinėtojas Saulius Žukas, Vilniaus miesto meras Artūras Zuokas.

Santaros — Šviesos atžalynas

Šios vasaros lygiadienio dienomis Vilniuje ir Anykščiuose vyko kultūrinės federacijos Santara-Šviesa kasmetinė konferencija. Ne tik iš Lietuvos miestų ir miestelių, bet ir JAV bei Kanados, suvažiavo didelis būrys įvairių profesijų ir pažiūrų intelektualų: jaunų mokslininkų, kultūrininkų, akademinio jaunimo. Vyravo ir jaunųjų santariečių konferencijai parengti pranešimai, jaunieji humanitarai, sociologai filosofai — V. Adomaitis, A. Balčytienė, T. Leončikas, L. Kreivyte, S. Žukas ir kiti buvo posėdžių moderatoriai, diskusijų vadovai.

Tarp gausaus jaunimo būrio konferencijoje matydami R. Miezėlį, K. Almeną, L. Muckūną, V. Kaupą, V. Vepšą, A. T. Antanaitį, kitus vyresnės kartos intelektualus, kūrėsi Santara-Šviesa, anais laikais dalyvavusių dar Tabor Farmoje vykusiuose suvažiavimuose, pagalbavau, kad, ko gero, vyresnės ir jaunesnės kartos sąveikoje glūdi šios federacijos gyvybingumas. Kaune šiemet atidaryto Išeivijos instituto jauna doktorantė D. Dapkutė savo pranešime išskaičiavo išeivijoje veikusias liberalios krypties lietuvių organizacijas. Nors jų visų tikslas buvo vienas — Lietuvos laisvinimas, nepriklausomybės ir demokratijos atkūrimas, bet, keičiantis visuomeninio bei politinio gyvenimo realijoms, vienos anksčiau, kitos vėliau išblėso, iširo. Aktyviai iki šiol išliko 1954 m. įsikūrusi Santaros organizacija, prie kurios kiek vėliau prisijungė išeivijos akademinio jaunimo sąjūdis Šviesa. Santaros-Šviesos federacijos veikla dar labiau išsiplėtė ir suaktyvėjo kai į ją

įsiliejo geras būrys nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos intelektualų. Dabar abiejose Atlanto pusėse kasmet vyksta vienareikšmiai Santaros-Šviesos suvažiavimai ar konferencijos. Pagal seną tradiciją jose dalyvauja tiek užsienyje, tiek Lietuvoje gyvenantys santariečiai.

Šiemetinė Santaros-Šviesos konferencija nuo kitų mokslinių ir akademinį svarstymų skyrėsi ne tik platesne dalyvių „geografija“, bet ir dideliu aptariamų „gyvai diskutuotų klausimų ratu. Pasak vieno posėdžio moderatorės L. Kreivytes, teorija čia nebuvo atsieta nuo praktikos, kultūra — nuo visuomenės, Lietuva — nuo pasaulio. Santariečių pranešimai, ideologinių ar partinių nuostatų nevaržomų, laisvų asmenybių diskusijos ir svarstymai buvo pajaukinti poezijos skaitymais, pačių konferencijos dalyvių improvizuotais spektakliais, vaidinimais. Jie padėjo net pačias sudėtingiausias, akademiškumu dvelkiančias temas apvilkti meniniu, literatūriniu rubu. Pasak vienos jaunos santarietės, neatbaidė ir „kietai“ politinių bei ekonominių Lietuvos peripetijų svarstymai, nes santariečių dar Tabor Farmoje pradėtų gerų tradicijų dėka net politiko menas konferencijoje virto menine politika. Štai Vilniuje pirmąją konferencijos dieną aptariant dabartines reformas ir socialinę kaitą Lietuvoje, vienas iš veikliausių santariečių, prezidento patarėjas D. Kuolys, kalbėdamas apie stringancias mūsų ekonomines ir švietimo reformas, panaudojo rakteliu prisukamo plastmasinio viščiuko metaforą. Tas užsuktas žaislinis viščiukas truputį pajuda, pašo-

kinėja, bet greitai nuvirsta ant šono. Reformų sritys nesisieja tarpusavyje, socialinės reformos nepritaikytos laisvosios rinkos sąlygoms. Valstybinėse ir partinėse diskusijose įsigalėjęs laikinas gerovės atstatymo mitas, vyraujanti retorika panaši į sovietinius stereotipus. Prelegento nuomone, kol valdžios viršūnėse vyraus individualizmas, siauri partiniai interesai stels norą susitarti, tol reformos visos Lietuvos labui, lyg tas oro pripūstas balionėlis, pakliuvęs ant finansinių grupuočių vėjo, skrajos nenuspėjama kryptimi.

Reformų ir socialinės kaitos svarstymuose Laisvosios rinkos instituto direktorė E. Leontjeva svarbiausia nesėkmių problema įvardijo vyriausybės, ministerijose ūkinės veiklos planus rengiančią sovietinės mąstysenos biurokratiją. Koks to rezultatas, savo pranešime apie socialinę politiką Lietuvoje iliustravo prezidento patarėja socialiniams reikalams S. Kondratienė, beje, tuos reikalus tvarkiusi ir buvusio JAV prezidento J. Bush (vyresniojo) administracijoje. Pasak S. Kondratienės, Lietuvos gyventojų socialinės paramos sistema sulipdyta ant buvusios sovietinės sistemos griaučių. Užsimota remti ne tik skurstančius, bet ir kitas gyventojų grupes, nepriklausomai nuo jų pajamų. Tokiu pat lygiavos principu piniginė parama teikiama ir vaikams auginančioms šeimoms. Tokiu būdu absoliucios sumos, skaičiuojant vienam žmogui, yra didesnės turtingesniems ar vidutiniams šeimoms ūklams, o ne skurstantiems.

Politinę ir ekonominę padėtį vaizdavo patys santariečiai, Anykščiuose improvizavę jomur nuspaltintu vaidinimu „Koalicijos mirtis“. Jame tiesiai — šviesiai atkūrė liberalų, A. Paulausko social-liberalų siaurus politinius interesus, nesugebėjimą susitarti, padėjusį į valdžios viršūnę ateiti kairiosioms jėgoms. Tarp vaidinimo veikėjų buvo ir A. Brazauskas, ir V. Landsbergis, R. Paksas, ir A. Paulauskas, K. Prunskienė. Tarp „artistų“, vaidmenų atlikėjų matėme tiek jaunosios, tiek vyresnės kartos santariečius, tarp jų — V. Kaupą, V. Juknaite, K. Almeną, A. Mickūną, V. Vepšą, net R. Miezėlį, o vaidinimą režisavo D. Kuolys...

Viena konferencijos diena buvo skirta moters paieškoms Lietuvos kultūroje. Ne tik Vilniaus universiteto Moterų studijų atstovė R. Praspaliauskienė, bet ir kitos pranešėjos, diskusijų dalyvės bei

dalyviai skundėsi, kad moterys, aktyviai pasireiškusios sąjūdyje, tapo ištumtos iš valstybinio gyvenimo, ant pirštų jas galima suskaičiuoti Seime ir vyriausybėje. Atsakingas, įtakingiausias pareigas daugiausia užima vyrai. Net valstybės įstatymai, pasak E. Grigoravičienės, nurodo, kad, „žmogus“ — kurios nors profesijos asmuo — būtų apibrėžiamas tik vyriškos giminės daiktavardžiais. Moterų pavardės priklauso nuo tėvo ar sutuoktinio.

Čia man dingtelėjo mintis, kad jau atsiranda moterų (dažniausiai iš literatūros sferų), kurios ryžtasi sulaužyti šį įsisenėjusį patriarchalinės bendruomenės žymenį. Nenusižengdamos lietuvių kalbos normoms, jos prisiima pavardę, nežymincią jos priklausomybės vyriškos lyties asmeniui (pvz. Eglė Juodvalkė, Onė Baliukonė). Vis dėlto vyrų viršenybė, pasak D. Marcinkevičienės, pabrėžiama žiniasklaidoje, reklamose, o dažno fotomenininko nuotraukose moteris, vyrų akiai paganyti, vaizduojama vien kaip patrauklus, erotišką „žiedas tarp žiedų“. Įsisiūbavusias diskusijas ir nusiskundimus, kad Lietuvos moterys liko nustumtos į valstybės gyvenimo ir kultūros pakraščius, nutilo po mokslininko ir rašytojo K. Almeno tokios reprikos:

— Ko čia moterims bėdavo! Lietuvos nepriklausomybė, Konstitucija joms nustatė lygias teises visose srityse, tarp jų ir rinkimuose. Tai kodėl moterys, sudarantios Lietuvos gyventojų daugumą, balsuoja už vyrus? O jei viena kita moteris ir išrenkama į Seimą, tai dažnai ji tampa tų pačių moterų apkalbų, net neapykantos objektu.

Kad problema glūdi pačiose moteryse, tyrintino ir Atviros Lietuvos fondo steigėjų tarybos pirmininkė dr. I. Veisaitė. Ji ne kartą patyrusi, kad pačios moterys vengia aktyviai dalyvauti valstybinėje bei tarnybiniėje veikloje.

Įvairių nuomonių buvo pareikšta dėl jauno humanitaro A. Tereškino šiemet išleisto knygos *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvoje kultūroje*. Daugelis pripažino, jog visuomenės struktūrinius reiškinius, kuriuos žmonės įsivaizduoja normaliai, knygos autorius grindžia kūno įvaizdžiais, o jie dažniausiai sutelkiami į nepadorumą, į seksą. Pasak humanitaro S. Žuko, A. Tereškinas aiškiai perlenkia lazda, Maiironį kritikuodamas „antrą galą“. Vis dėlto pasigirdo nuomonių, esą A. Tereškinas savo knygoje suradęs naują požiūrį į Lietuvos kultūrą, naujus įvaizdžius literatūroje.

Tokie teiginiai nutilo, išblėso po literatūros kritiko K. Keblio trumpai pasakytų žodžių apie A. Tereškino knygą ir jos šalininkus:

— Kalbėtojai manęs neįtikino, kad tas daiktas būtų daugiau, negu intelektualinės blevyzgos.

O iš Kanados į konferenciją atvykusi žinoma literatūros tyrinėtoja, viena iš feministinės kritikos išeivijoje pradininkių I. Gražytė-Maziliauskienė pridūrė, — kad nevalia rašyti lygybės ženklą tarp meilės ir pasimylėjimo (seks).

Savo pranešime nauju žvilgsniu postkolonializmą ir jo apraiškas lietuvių literatūroje nagrinėjo Illinois universiteto Lituanistikos katedros vedėja prof. V. Kelertienė. Ji pažymėjo, kad post-

kolonializmo tema Lietuvoje dar mažai liesta ir nagrinėta. Buvome pratę prie okupacijos termino, bet, prelegentės nuomone, imperinių, didžiųjų valstybių paverptos, aneksuotos, kažkada buvusios laisvos, nepriklausomos šalies padėtį pilniau nusako postkolonializmo terminas. Jo padariniai ilgai atsiliepią. Net ir naujoje Rytų Europos istorijoje ji nerado bent vienu žodžiu paminėtos Lietuvos ir baltų — yra tik Rusija. O ką bekalbėti apie kolonizuotos Lietuvos literatūrą, kai jai buvo stipriai uždėtas socialistinio realizmo apinasris! Tikras rašytojų balsas buvo girdimas tik egzilyje.

Pasak V. Kelertienės, sovietmečiu Lietuvos literatūrai primestas socialistinis realizmas — tai jau antrasis Rusijos „eksportas“, o pirmasis buvo realizmas. Patys įdomiausi Lietuvos rašytojai buvo tie, kurie užėmė sąlyginio realizmo pozicijas, sovietmečiu ėmėsi neleidžiamų temų, poetikų arba vadinamosios Ezopo kalbos. V. Kelertienės nuomone, už tai labiausiai vertintinas J. Aputis už knygą *Skrudėlynas Prūsijoje*, už novelę „Skraidantis obelys“. O kai parašė realistinį romaną *Smėlynuose negalima sustoti*, jį palankiai vertino tik geri draugai.

V. Kelertienė sakė, kad postkolonializmo laikotarpio lietuvių literatūra sunkiai vaduojasi iš realizmo ir socializmo įšalo. Neliesdama poezijos, ji išskyrė tris mūsų prozininkus, naudojančius kitokią meninę raišką. Savo stiliaus nekeitusios nuo sovietinių laikų prozininkės J. Skabliauskaitės romanuose, apysakose nerasime jokio realizmo. Veikėjai — vaiduokliai, šmėklos, nykštukai, gali skraidyti, sėdėti upės dugne. Stilizuoti ne tik veikėjai, bet ištįsta arba susitraukia laikas ir erdvė. Rašytoja J. Skabliauskaitė naujai definuoja sąmoningumo, mokslinio racionalizmo, kitas sąvokas. Ne tik jos kūryba, bet ir gyvenimo būdas, pasitraukimas į provinciją — tai tam tikra protesto forma prieš rutiną.

Prof. V. Kelertienė gerai įvertino taip pat J. Kunčino romaną *Tūla*. Jo herojė, paties autorius žodžiais, sukurta iš oro, vandens, dumblių ir žiezirbos, o taip pat dar sovietiniais laikais parašytą R. Gavelio *Vilniaus pokerį*.

Prof. V. Kelertienė sakė, jog apie baltų postkolonializmą ji baigia parengti knygą ir jau šį rudenį žada ją paleisti į pasaulį.

Kaip lietuviybė, lietuvių kalba bolševikinės Rusijos kolonizuotos tėvynės laikais buvo puoselėjama išeivijoje kasmet rengtuose lituanistikos seminaruose, papasakojo J. Gražytė-Maziliauskienė, dėsčiusi kone visuose tuose seminaruose, veikusiuose iki pat Lietuvos išsilaisvinimo. Jų tikslas — svetur atsidariusius tautiečius mokyti taisyklingos lietuvių kalbos. Viskas gimtajai kalbai, kalba — viskam — toks buvęs seminarų šūkis. Tvarka buvo labai griežta, mokymasis — įtemptas. Jei kuris kursantas silpnai kalbėdavo lietuviškai, tam buvo griežčiausiai uždrausta net prabilti angliškai. Pagrindiniai seminaro dalykai buvo ne tik lietuvių kalba, jos gramatika, bet ir literatūra, vertimai, Lietuvos istorija. Kursantai išsivagdavo, merginos net verkėdavo — mokėsi iš tiesų įtemptai. Bet vienas kitam padėdavo, visi — tiek kursantai, tiek profesoriai bu-

Vienas vyriausių išeivijos santariečių — dr. V. Kaupas ir kultūros istorikė G. Slavienienė. Algimanto Žižiūno nuotrauka.

vo draugiški, vieningi, geranoriški, nepaisant jokių ideologinių ar politinių įsitikinimų. Kad lankytojai galėtų geriau susikaupti, atsidėti vien užsiėmimams, seminarai būdavo rengiami net kukurūzų lauko viduryje. Buvo net bandyta atkurti uždara viduramžių universitetą, — sakė J. Gražytė-Maziliauskienė.

Be profesorų, dėstytojų, lituanistiniuose seminaruose dėsė Santaros-Šviesos vadovas, intelektualas V. Kavolis, kalbininkas A. Klimas, B. Vaškėlis, S. Sužiedėlis, kun. J. Vaišnys, SJ, santarietis M. Drunga, beje ir iš Lietuvos paskutiniu laiku atvykdamas istorikas A. Bumblauskas.

Svarstymuose „Išeivijos kultūros istorijos atspindžiai“ prisiminta ir nagrinėta Santaros-Šviesos istorija.

Konferencijoje buvo atsiųgti ir į kitataučius, svars-

tyta, ko galima pasimokyti iš istorijos. Įstrigo mūsų jaunos tautietės, Toronto universiteto doktorantės V. Davoliutės pranešimas „Traumuos atminties žemėlapis“. Remdamasi Prancūzijos režisieriaus C. Lanzmann kino juosta „Shoah“, nufilmuota šiandieninės Rytų Europos vietovėse, kur Antrojo pasaulinio karo metu buvo žudoma, naikinama žydų tauta, kur peizažas virsta mirties metafora, pranešėja ragino atminti ir įamžinti tas vietas, kad jaunosios, ir ateinančios kartos žinotų holokausto siaubą, gerbtų fašizmo ir komunizmo aukų atminimą, siektų, kad tai daugiau nepasikartotų. Apie Holokaustą ir visuomenės atvirumą istorijai taip pat kalbėjo iš JAV atvykęs prof. S. Sužiedėlis.

Algimantas Antanas Naujokaitis

Keturių kompozitorių vakaras

Draugas neseniai rašė, kad didžiausia vasaros muzikos šventė Lietuvoje yra tradicinis Vilniaus festivalis, šiemet vykęs jau penktąjį kartą. Jo rengėjai — Lietuvos nacionalinė filharmonija. Prasižėjęsi Sankt Peterburgo Mairijos teatro simfoninio orkestro koncertu Prezidentūros kieme, diriguoju vienam įžymiausių šių dienų dirigentui Valerijui Gergijevui, šventę padovanojo klausytojams mažai įsimintinų susitikimų. Publika liko sužavėta Straburo mušamųjų ansambliu, muzikinių kolektyvų „Huel Gas“ iš Belgijos. Ką jau besakyti apie antrą kartą į festivalį atvykstančią ispanų flamenko šokėją Maria Vivo ar Anglijoj gyvenančios lietuviš

režisierės Dailios Ibelhauptaitės parengtą, Trakų pilies kieme parodytą G. Verdi operos „Kaukių balius“ variantą. Šauni ir lietuviškoji festivalio dalis. Ypač lauktas JAV besimokančio, talentingo pianisto Andriaus Žlabio koncertas, specialiai šiai šventei sukurta kompozitoriaus Osvaldo Balakausko penktoji simfonija. Labai nuoširdžiai publika plojo keturiems kompozitoriams Onutei Narbutaitei, Vidmantui Bartuliui, Algirdui Martinaičiui ir Mindaugui Urbaičiui, pakvietusiems į koncertą, pavadintą „Muzika Šiaurės Jeruzalei“, kuriame skambėjo kūrinių, skirti Vilniaus miesto istorijai, Holokausto 60-osioms metinėms.

Jadvyga Godunavičienė

Konferencijos dalyviai: muzikologė R. A. Sverdioliėnė ir Vilniaus meras A. Zuokas. Algimanto Žižiūno nuotrauka.

Koncerte „Muzika Šiaurės Jeruzalei“ skambėjusių kūrinių autoriai, kompozitoriai (iš kairės): Mindaugas Urbaitis, Onutė Narbutaitė, Vidmantas Bartulis, Algirdas Martinaitis.

Algirdo Rakausko nuotrauka.